

PAPER DETAILS

TITLE: Batil Bey' Akdinde Teslim Alinan Malin Hasarini Tazmin Sorumlulugu

AUTHORS: Recep ÇETINTAS

PAGES: 398-415

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2613259>

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

BATIL BEY‘ AKDİNDE TESLİM ALINAN MALIN HASARINI TAZMİN SORUMLULUĞU

RESPONSIBILITY OF INDEMNIFYING FOR PERISH OF THE PROPERTY RECEIVED AT THE CONTRACT OF SUPERSTITIOUS SALE

Recep ÇETİNTAŞ

Doç. Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı, İslam Hukuku Anabilim Dalı
recep cetintas2006@yahoo.com.tr, orcid.org/ 0000-0003-0806-9996

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7513505>

Geliş Tarihi / Received: 24 Ağustos 2022 / 24 Augusts 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Eylül 2022 / 27 September 2022

Yayın Tarihi / Published: 20 Ocak 2023 / 20 January 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak – Bahar 2023/ January-Spring 2023

Cilt / Volume: 9, Sayı / Issue: 1, Sayfa / Pages: 398-415.

Cite as / Atıf: Çetintaş, Recep. “Batıl Bey‘ Akdinde Teslim Alınan Malın Hasarını Tazmin Sorumluluğu” [Responsibility of Indemnifying For Perish of the Property Received at the Contract of Superstitious Sale]”. İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi- İhya International Journal of Islamic Studies, 9/1 (Ocak/January 2023), 398-415.

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

OpenAIRE TRİZİN OPEN ACCESS

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ihya>

Öz

Bir fıkıh terimi olarak batıl bey' akdi, rükünleri ve sıhhat şartlarından herhangi birinde eksiklik bulunan satım akdini ifade eder. Batıl bey' akdi taraflar açısından mülkiyet hakkı doğurmayacağı gibi hukuki bir sonuç da doğurmaz. Zira bu akit hukuken hükümsüz olarak doğmuş bir akitir. Dolayısıyla böyle bir akit içerisinde teslim-tesellüm meydana gelmişse tarafların teslim aldıkları mal ve bedeli birbirlerine iade etmeleri gerekir. Ancak mal müşteri tarafından teslim alındıktan sonra kısmen veya tamamen telef edilmiş olabilir. Bu durumda müşteriye tazmin sorumluluğu doğup doğmayacağı İslâm hukuk doktrininde tartışma konusu olmuştur. Bu konuda Hanefî hukukçular arasında görüş ayrılığı bulunduğu gibi diğer mezheblere mensup hukukçular arasında da görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ebû Hanîfe ile bazı Hanefî hukukçular müşteri tarafından teslim alınan bu malın müşteri nezdinde emanet hükmünde olduğunu, dolayısıyla müşterinin kusuru ve hukuka aykırı bir fiili olmaksızın telef olmuşsa tazmin sorumluluğu doğurmayacağını söylemişlerdir. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed dahil bazı Hanefî hukukçular ise bu malın fiyat belirlenerek satın almak suretiyle müşteri tarafından satıcının izniyle teslim alınmış bir mal olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü benimseyen hukukçulara göre bu mal müşterinin elinde telef olmuş ise kusur şartı aranmaksızın müşteri onu tazmin etmekle sorumludur.

Mâlikî hukukçular batıl/fasid akitte mülk edinmek maksadıyla teslim alınan malla emanet olarak teslim alınan malı birbirinden ayırmışlardır. Birinci durumda tazmin sorumluluğu doğarken emanet olarak teslim alınan malda tazmin sorumluluğu doğmamaktadır. Şâfiî ve Hanbelî hukukçulara göre ise batıl bey' akdiyle mülkiyet hakkı doğmayacağı için böyle bir satım akdinde teslim alınan malın telef edilmesi halinde tazmin edilmesi gerekecektir. Bu çalışmada konuyla ilgili dört mezhebe mensub hukukçuların görüşleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: İslam Hukuku, Akit, Bey', Batıl Bey', Sorumluluk, Tazmin.

Abstract

As a fiqh term, a superstitious (باطل) sale contract refers to a contract of sale that lacks any of its elements and conditions of authenticity. Superstitious sale contract does not create a property right for the contracting parties, nor does it have any legal consequences. Because such a contract is a legally an invalid contract. Therefore, if delivery-receipt has occurred in such a contract, the contracting parties must return the properties they have received to each other. However, the property may be partially or completely perished after receipt by the customer. In this case, whether the customer will be liable for indemnifying has been a matter of debate in Islamic legal doctrine. While there are differences of opinion among Hanafi jurists on this issue, there are also differences of opinion among lawyers belonging to other sects. Abû Hanîfa and some Hanafi lawyers said that this property received by the customer is in the form of a trust for the customer, therefore, if it is destroyed without the customer's fault or an unlawful act, he will not be liable for indemnify. Some Hanafi jurists, including Abu Yusuf and Imam Muhammad, said that this property was purchased by the customer with the permission of the seller, by determining the price. According to the lawyers who adopt this view, if this property is destroyed in the hands of the customer, the customer is responsible for indemnifying it, regardless of the defect condition. Maliki jurists have also distinguished between the property received through the acquisition of property in the superstitious contract and the property received by way of trust. In the first case, while the liability for compensation arises, the liability for compensation does not arise for the property received as trust. According to Shafi'i and Hanbali jurists, since the right of property will not arise with a superstitious bey' contract, the property received in such a contract of sale will have to be indemnified if they are destroyed. In this study, the opinions of lawyers belonging to four sects on the subject are discussed in detail.

Keywords: Islamic Law, Contract, Sale, Superstitious Sale, Responsibility, Indemnifying.

Extended Abstract

As a fiqh term, a superstitious (باطل) sale contract refers to a contract of sale that lacks any of its elements and conditions of authenticity. Superstitious sale contract does not create a property right for the contracting parties, nor does it have any legal consequences. Because such a contract is a legally an invalid contract. Therefore, if delivery-receipt has occurred in such a contract, the contracting parties must return the amounts they have received to each other. However, sometimes the properties may not be returned because they are partially or completely destroyed after receipt by the customer. Therefore it has been a matter of debate in Islamic legal doctrine whether the customer will be liable for indemnifying if the property received by the customer are partially or completely destroyed, with the explicit or indirect permission of the seller in an superstitious contract. The focal point of the dispute is whether the property received by the customer in the contract of superstitious sale will be subject to indemnify in case of loss in the hands of the customer, whether this property is entrusted to the customer or a product purchased and received for the purpose of obtaining a property. While there are differences of opinion among Hanafi jurists on this issue, there are also differences of opinion among lawyers belonging to other sects. Some Hanafi jurists, especially Abu Hanifa have said that this property received by the customer is a trust in the hands of the customer, therefore, if it is destroyed without the customer's fault and unlawful disposition, he will not be liable for indemnifying. However, if the goods have been destroyed due to the customer's fault and an unlawful act after receiving the property, then the customer will be responsible for indemnifying this property. Some Hanafi jurists, especially Abu Yusuf and Imam Muhammad, on the other hand, have said that this property is a property that has been received by the customer with the permission of the seller, by purchasing it by determining the price and acquiring it. According to the lawyers who adopt this view, if this property is partially or completely destroyed in the hands of the customer, the customer is responsible for indemnifying it, regardless of fault condition.

Maliki jurists have also distinguished between the property received through the acquisition of property in the superstition contract and the property received by way of trust. Accordingly, in the event that the goods received for purchase and acquisition of property are damaged in the hands of the customer, compensation liability arises, while the customer is not liable for compensation for the property received as trust.

According to Shafi'i jurists, since the right of property does not arise with a false (superstitious) contract, in case of destruction of the property received in such a contract of sale, it must be indemnified. However, they have adopted two different views on how this property will be indemnified. According to the first opinion, this property is indemnified with the highest value of the price, just like the stolen property. Because mabî' (property sold) continues to be the property of the seller, the surplus (increase) in it is the property of the seller. For this reason, the excess, like the usurped property, must be indemnified together with the original. According to the second opinion, the received properties are indemnified with their value at the time of receipt. The excess (increase) that occurs after delivery is not subject to indemnify. Because the seller allowed the increase free of charge. It is the first opinion that is sound in the madhhab. In the framework of the general rules of the Hanbalis, the property received with a superstitious sale contract are subject to indemnify when the customer is destroyed. Because, in the hadiths of the prophet about the subject, it is emphasized that the contract containing invalid / superstitious conditions will be invalid and the properties received as a result of such a contract should be returned to each others. When the delivery of the costs is obligatory, it will also be obligatory for the customer to compensate the damage caused to the property received, regardless of the defect condition. Therefore, the preferred view in this regard is that the damage to the property received as a result of a wrongful contract will require compensation responsibility.

In this study, we discussed the issue of whether the customer will be responsible for compensation if the property are partially or completely destroyed after the customer receives the property in the superstitious sale contract, according to the denominations.

Giriş

İslâm hukukunun ibadât, muamelât ve ukûbât şeklindeki üçlü tasnifi içerisinde muamelât kısmında yer alan bey' (alım-satım) akdi neredeyse insan hayatını kesif bir ağ gibi saran ve adeta onun ayrılmaz bir parçasını teşkil eden bir akitlerdir. Zira insan, var oluşundan beri hayatını devam ettirebilmek için zaruri olan beslenme, barınma, giyim-kuşam, eğlenme, seyahat ve benzeri gibi sayısız ihtiyacını karşılamak üzere sürekli bir şeyler almak ve satmak zorunda olmuştur. Bu yönüyle bey' akdi hayatın vaz geçilmez bir parçasıdır. İnsan hayatındaki bu önemine binaen İslâm hukukçuları fıkıhla ilgili eserlerini tasnif ederken yaratılışın gayesi ve Allah'a kulluğun bir ifadesi olan ibadetlerden hemen sonra temelini alım-satım ilişkilerinin oluşturduğu muamelât (akitler) konularına ikinci sırada yer vermişler ve bu konuda geniş bir doktrin oluşmuştur. İslâm hukukçuları alım-satım sözleşmesi anlamına gelen bey' akdini, kuruluşu ve hukuki sonuçları bakımından asıl itibariyle sahih ve batıl şeklinde iki kısma ayırmışlardır. Hanefiler buna fasid adıyla üçüncü bir kategori daha ilave etmişlerdir. İslâm hukukçularına göre bey' akdi, lazım akitlerden olup şer'an akde elverişli bir konu üzerinde icab ve kabulle tamamlandığı zaman bedellerin teslimini gerektirdiği gibi bedeller üzerinde taraflara mülkiyet ve tasarruf imkânı da sağlar. Bu sebeple sahih bey' akdinde bedeller teslim alındıktan sonra tazmin sorumluluğu malı teslim alan müşteriye geçer. Hanefilere göre fasid bey' akdi de teslim alınmakla mülkiyet ve tasarruf hakkı doğurur. Dolayısıyla sahih bey' akdiyle lazım olan tazmin sorumluluğu fasid bey akdi için de geçerli olur. Rükünleri ve sıhhat şartlarında herhangi bir eksiklik bulunan akit diye tanımlanan batıl bey' akdine gelince, İslâm hukukçuları bunun hukuki bir sonuç doğurmayacağı ve böyle bir akitte teslim alınan bedellerin iade edilmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir.¹ Zira batıl bey' akdi mülkiyet hakkı doğurmayacağı gibi teslim alınan bedeller üzerinde tasarruf hakkı da doğurmaz. Ancak İslâm hukukçuları batıl satım akdinde müşteri tarafından satıcının sarahaten veya zımnen izniyle teslim alınan malın müşterinin elinde kısmen veya tamamen telef olması halinde bunun müşteri tarafından tazmin edilip edilmeyeceği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konu Hanefi mezhebi içinde ihtilafli olduğu gibi diğer mezheplere mensup hukukçular arasında da ihtilaflıdır. Bu ihtilafın temelini teslim alınan malın müşteri yanında emanet mi yoksa mülk edinmek üzere sevm-i şirâ, yani semeni belirlenerek satın almak suretiyle kabzedilmiş bir mal mı olduğu konusundaki ihtilafları oluşturmuştur.

Bazıları satıcının sarîh veya zımnî olarak izin vermesiyle teslim alınan bu malın müşteri nezdinde emanet hükmünde olduğunu söylerken diğer bazıları onun sevm-i şirâ yoluyla mülk edinmek üzere kabzedilmiş bir mal olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Sevm-i şirâ, satıcı tarafından fiyatı bildirilen malı, müşterinin beğendiği takdirde satın almak üzere alıp götürmesini ifade eder. Batıl satım akdinde müşteri tarafından teslim

¹ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesîd* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 3/208; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Abdillâh İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye* (by. ts.), 172.

alınan bu malın emanet olduğunu söyleyen hukukçulara göre müşterinin taksir ve ta'addisi (kusur ve hukuka aykırı bir fiili) bulunmaksızın telef olmuşsa bu durum tazmin sorumluluğu doğurmaz. Teslim alınan mal müşterinin kusuru veya hukuka aykırı bir fiili sebebiyle telef edilmişse o zaman müşteri bu malı mislî ise misli ile, kıyemî ise kıymeti ile tazmin edecektir. Müşteri bu malın satıcının izniyle ve sevm-i şirâ yoluyla mülk edinmek ve satın almak üzere teslim alındığını söyleyen hukukçulara göre ise bu mal müşteri elinde kısmen veya tamamen telef olduğunda tazmin sorumluluğu doğuracaktır. Bu da zikredilen bedelin ödenmesi şeklinde değil, malın cinsine göre yani mislî ise misliyle kıyemî ise kıymetiyle ödenmesi şeklinde gerçekleşecektir.

Bu konunun seçilmesinin nedeni batıl bey' akdinde teslim alınan malın hasarını tazmin sorumluluğunun kime ait olduğu hususunda müstakil bir çalışmanın yapılmamasıdır. Konuyu araştırma safhasında öncelikle klasik fıkıh kaynaklarına müracaat edilmiştir. İkinci safhada çağdaş fakihlerin çalışmaları araştırılmıştır. Ancak batıl satım akdinde hasarın tazmin sorumluluğuna dair müstakil bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Bu sebeple akitlerde tazmin sorumluluğu; akdî mesuliyet ve tazminat gibi başlıklar altında kaleme alınan kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda Hayrettin Karaman'ın "Anahatlarıyla İslam Hukuku", Ahmet Akman'ın "İslâm Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat", Orhan Çeker'in "İslam Hukukunda Akitler" ve Ayhan Ak'ın "İslam Borçlar Hukuku" gibi kitaplarından yararlanılmıştır. Aynı zamanda, Talip Türcan'ın "İslâm ve Türk Borçlar Hukukuna Göre Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçiş Sorunu" ve Yusuf Şen'in "İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Bağlamında Tazmin Sorumluluğunun Değerlendirilmesi" adlı makaleleri gibi birtakım çalışmalardan yararlanılmıştır.

1. Bey' (Satım) Akdinin Kavramsal Analizi

Sözlükte masdar olarak "satmak ve satın almak"; isim olarak da "satma, satım, alışveriş"² anlamlarına gelen bey' (البيع) kelimesi bir fıkıh terimi olarak, (karşılıklı rıza ile) mülk edinmek ve mülk edindirmek kaydıyla şer'an değerli bir malı kendisi gibi değerli bir malla değişmeyi ifade eder.³ Hanefîlerin tanımını esas alan Mecelle heyeti satım akdini kısaca "Malı mala değişmektir." (Mecelle, md. 105) şeklinde tarif etmiştir.⁴

² Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Cemalüddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 8/23.

³ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl es- Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasen İsmâil eş-Şâfî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 13/29; Alâaddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi*, thk. Ali Muhammed Muavvaz- Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 7/367; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Mahmûd Ebû Dakîka. (Kâhire, 1937), 2/1.

⁴ Aynı tanım için bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi*, 7/62.

Satım akdinin hukuki bir müessese olarak meşruiyeti Kur'ân,⁵ Sünnet,⁶ icmâ ve kıyas ile sabittir.⁷

Bu açıklama rükünleri, şartları ve vasıfları tam olarak kurulan bey' akdi için geçerlidir. Rükünlerinde ve sıhhat şartlarında herhangi bir eksiklik bulunan bey' akdi ise İslâm hukuk doktrininde batıl akit olarak kabul edilir.

2. Bey' Akdinde Fesad ve Butlan Ayırımı

Akitler esas itibariyle sahih ve gayr-i sahih olmak üzere iki kısma ayrılır. Sahih akitler, rükünleri/unsurları, in'ikad ve sıhhat şartları tamam olan akitlerdir. Hanefîler sahih bey' akdini hem aslı hem de vasfı itibariyle meşru akit olarak nitelendirirler. Herhangi bir mâni bulunmadığı zaman sahih bey' akdi kendi başına hüküm ifade eder. Yani akdin bütün sonuçlarını doğurur.⁸

Gayr-i sahih akitler ise, unsurlarında, in'ikad ve sıhhat şartlarında eksiklik bulunan akitlerdir. İslâm hukukçuları gayr-i sahih akitlerin tasnifinde ihtilafa düşmüşlerdir. Fukahanın cumhuru gayr-i sahih akitleri batıl adıyla tek bir sınıf olarak kabul ederken Hanefîler gayr-i sahih akitleri fasid ve batıl şeklinde iki kategoride ele almışlardır. Cumhuru oluşturan fakihlerin eserlerinde her ne kadar genellikle fasid bey' kavramı kullanılırsa da onların bu terimle kastettikleri Hanefîlerdeki batıl bey' akdidir.

Bir akdin butlan ve fesadını belirleyen ölçü, rükün/unsur, şart ve vasıflarıdır.⁹ Hukuki sonuçları bakımından fasid ve batıl akitleri birbirinden ayıran Hanefîlerin terminolojisinde batıl bey' (satım) akdi tarafların ehliyetinin bulunmaması, akit konusunun akde elverişli olmaması gibi in'ikad ve sıhhat şartlarında herhangi bir eksiklik bulunan akittir. Böyle bir satım akdinin hukuken hiçbir hükmü yoktur. Çünkü hüküm mevcut olan için söz konusu olur. Batıl bey' akdi ise şer'an varlığı söz konusu olmayıp sadece şekil bakımından mevcuttur. Çünkü taraflar akit yapma ehliyetine sahip olmadıkları ve mebi' akde konu olmaya elverişli bulunmadığı zaman yapılan hukuki bir tasarrufun şer'an varlığından söz edilemez. Aynı şekilde akdin konusu üzerinde hakikaten ehil olan kimseden başkasının yaptığı hakiki tasarruf da hukuken yok hükmündedir.¹⁰ Hanefîler batıl akdi aslı itibariyle de vasfı itibariyle de gayr-i meşru (meşru olmayan) akit olarak nitelendirirler.¹¹ Burada butlan akdin aslındaki eksiklikten ileri gelmektedir. Murdar ölmüş leş, domuz ve şarap gibi bedellerden biri yahut her ikisi de şer'an değerli

⁵ el-Bakara 2/275.

⁶ Satım akdinin meşruiyetini ifade eden hadislerden örnekler için bk. Wensinck, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-hadîsi'n-Nebevî*, "b-y-a" md.

⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/1.

⁸ Osman b. Ali b. Mihcen Fahrüddin ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'-dekâik* (Kahire: Bulak, 1313), 4/43.

⁹ Hayrettin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997), 3/102.

¹⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi*, 7/377.

¹¹ Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekemlûddin el-Bâbertî, *el-İnâye Şehu'l-Hidâye* (İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr* adlı eseri içerisindedir) (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012), 6/402; Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985), 4/425.

(mütekavvim) olmayan akitler böyledir. Bu akitler herhangi bir hukukî sonuç doğurmaz.¹² Batıl bey' akdi sonucunda taraflar herhangi bir edimde bulunmuşlarsa, bu edim hükümsüzdür. Taraflar herhangi bir şey vermişlerse bunu geri alırlar. Zira bir hukukî işlem batıl olduğunda, ona bağlı olarak yapılan diğer işlemler ve fiiller de batıl olur.¹³

Batıl akit temelden geçersiz olduğundan geçersiz kılınması için hâkimin hükmüne ihtiyaç yoktur. Ona icazet de etki etmez. Çünkü o asla mün'akid olmadığından madum bir akittir. İcazet ise maduma tesir etmez. Çünkü madum yok hükmündedir. Sahih akitle sahip olunan şeye batıl akitle sahip olunmaz. Batıl akitte teslim alma meydana gelmişse bedellerin iade edilmesi icap eder. Dolayısıyla batıl satım akidinde malı teslim almakla mülkiyet hakkı alıcıya geçmez, bu sebeple de malın iade edilmesi gerekir. Fukahanın ittifakıyla batıl satım akdi satıcının izniyle olsa bile malı teslim almakla mülkiyet hakkı doğurmayacağı gibi tasarruf hakkı da doğurmaz. Çünkü tasarruf mülkiyete dayanır, mülkiyet ise sahih akde yahut fasid akitte teslim almaya dayanır.¹⁴ Çünkü Hanefîlere göre fasid akit vasfı itibariyle sahih olmasa da bedellerin teslim alınması ile mün'akid ve nafiz hale gelir.¹⁵

Terim olarak fasid bey' akdi ise unsurları ve in'ikad şartları tam olmakla birlikte sıhhat şartlarından herhangi biri eksik bulunan akdi ifade eder.¹⁶ Diğer bir ifade ile fasid akitler rükünleri ve şartları tam olmakla birlikte vasıflarında eksiklik bulunan akitlerdir. Hanefîler fasid bey' akdi için aslı itibariyle meşru, vasfı itibariyle gayr-i meşru akit derler.¹⁷ Fasid şart ya da faiz içeren akitler böyledir. Hanefîler eksikliğin esasa ilişkin olup olmamasına göre değerlendirme yapmışlardır. Onlara göre eksiklik esasa ilişkin ise, diğer bir ifadeyle akdin unsurlarında veya in'ikad şartlarında bir eksiklik varsa bu akdi hiç doğmamış gibi kabul eder ve batıl akit olarak nitelerler. Ancak eksiklik esasa ilişkin şartlarda değil de ikincil şartlarda ise, bu tür akitleri tamamıyla yok saymazlar.¹⁸ Buradaki fesad akdin vasfındaki eksiklikten ileri gelmektedir. Dolayısıyla Hanefîler bunlara batıl değil fasid akit derler ve onlara göre mebî'in tesliminden önce bu tür akitler herhangi bir hukuki sonuç doğurmaz. Dolayısıyla taraflar akdi feshetmek durumundadır. Ancak fesih esnasında mebî'in mevcut olması şarttır. Bununla birlikte Hanefîler fasid akitlere bazı sonuçlar bağlarlar. Mesela, fasid akitlerde satılan mal satıcının açıkça veya delalet yoluyla izin vermesiyle teslim alınmışsa yani teslim-tesellüm yapılmışsa bu, mülkiyetin

¹² Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/377-378; Burhaneddin Ali b. Ebû Bekir el- Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Mısır: Bulak, ts.), 3/42; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, 4/425.

¹³ Ayhan Ak, *İslâm Borçlar Hukuku* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2020), 46.

¹⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/235.

¹⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 6/598.

¹⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/366.

¹⁷ Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/43; Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hısınî Alauddin el-Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr şerhü Tenvîrü'l-ebâr ve câmi'i'l-bihâr*, thk. Abdülmün'im Halîl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 579; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülaziz İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 5/49.

¹⁸ Ak, *İslâm Borçlar Hukuku*, 45, 46.

devri sonucunu doğurur.¹⁹ Aynı zamanda fasid akitlerin unsurlarının tamamlanması yani akdi fesh etmeden fesad sebebinin giderilmesi mümkünse bu sebep ortadan kaldırılarak akde geçerlilik kazandırılabilir.²⁰

Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîlerin oluşturduğu cumhur ise akitteki eksikliğin mahiyeti ne olursa olsun, akit yapılırken Şâri'in bir yasağı çiğnenmiş olduğundan böyle bir akdin batıl olduğunu ve hukuki bir sonuç doğurmayacağını söyler. Diğer bir ifade ile Hanefîlerin dışındaki üç mezheb hem asıldaki hem de vasıftaki eksiklikleri yani hem Hanefîlerdeki "fesad"ı hem de "butlan"ı butlan olarak değerlendirmişler, gayr-i sahih akitleri fasid ve batıl diye ayırmamışlardır.²¹ Onlara göre fasid satım akdinde (ki bu Hanefîlere göre batıldır) müşteri mala satıcı da ücrete malik olamaz. Bedeller teslim alınmışsa geri verilmesi ve akdin feshedilmesi gerekir. Taraflar bedeller üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunamazlar.²²

3. Batıl Bey'de Tazmin Sorumluluğu

Batıl satım akdi esasen mevcut olmayan, in'ikad etmemiş bir akit gibidir. Ancak akit esas ve öz itibariyle olmasa bile şeklen vardır ve mâlik olmasa bile müşteri böyle bir akit sebebiyle malı teslim almış olabilir.²³ Bu sebeple batıl bey' (satım) akdinde satıcının izniyle müşteri tarafından teslim alınan malın müşterinin elinde telef olması halinde tazmine tabi olup olmayacağına, bu malın müşteri nezdinde emanet mi yoksa sevm-i şirâ yoluyla mülk edinmek üzere teslim alınmış bir mal mı olduğu şeklindeki değerlendirme belirleyici olmuştur. Bazı hukukçular, müşterinin satılan malı, esas ve öz itibariyle değil de şeklen mevcut olan bir akit içerisinde sahibinin izniyle teslim aldığı için, onun emanet olduğunu, bu sebeple akdin yok hükmüne girdiğini ve geriye sırf teslim alma izninin kaldığını söylemişlerdir. Bazıları ise bu akdin hükmüne göre teslim alınan malın sevm-i şirâ yoluyla (yani semeni belirlenerek satın almak üzere) kabzedilmiş sayılacağını ve bu sebeple tazmin gerektireceğini söylemişlerdir.²⁴

İmam Muhammed'in (ö. 189/805) Ebû Hanîfe'den (ö. 150/767) rivayet ettiği görüşe göre batıl satım akdinde müşteri malı teslim almış ve elinde telef olmuşsa, bu mal onun elinde emanet hükmünde olur. Emanet ise teslim alanın kusur ve hukuka aykırı bir fiili (taksir ve ta'addî) bulunmadıkça telef olması halinde tazmin sorumluluğu doğurmaz. Ebû Nasr et-Tavâvîsî gibi bir grup Hanefî hukukçu bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü bu akit batıldır, batıl ise muteber değildir. Dolayısıyla geriye mal sahibinin izniyle sırf teslim

¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 2/22; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/43.

²⁰ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/368; Ayrıca bk. Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 79.

²¹ Çeker, *İslâm Hukukunda Akidler*, 79.

²² Abdülkerim b. Muhammed er-Râfi' el-Kazvîni, *Fethü'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz=es-Şerhü'l-kebîr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 12/29; Mansûr b. Yûnus b. Selahaddin b. İdrîs el-Buhûtî, *Keşşâfû'l-gınâ'an Metni'l-İknâ'* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/197.

²³ Ahmet Akman, *İslâm Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat* (Türk Borçlar Hukuku Mukayeseli) (Ankara: Adalet Yayınevi, 2019), 206.

²⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/379.

alma kalmıştır.²⁵ Böyle olunca ancak taksir ve teaddî sebebiyle tazmin sorumluluğu ortaya çıkabilir. Akit gerçekte batıldır, dolayısıyla muteber bir akit ilişkisi kurulmamıştır. Mal üzerinde mâlikin mülkiyet hakkı da devam etmektedir.²⁶ Bu durumda teslim alınan mal müşterinin elinde emanet hükmünde olur. Emanet akitlerinde ise sorumluluk akdin bir gereği değildir. Malı elinde emanet olarak bulunduran kişi emindir. Emin olan kimse malı koruma hususunda gereken özen ve dikkati gösterdiği takdirde sorumlu olmayacaktır. Gereken özeni göstermediği takdirde kişi hukuka aykırı fiili sebebiyle sorumlu olacaktır.²⁷ Zira Hz. Peygamber, “Âriyet ve vedâ alanın, ihânet etmediği sürece tazmin mesuliyeti yoktur.”²⁸ buyurmuştur.

Serahsî (ö. 483/1090?) ile bir grup Hanefî hukukçuya göre ise batıl satım akdinde teslim alınan mal müşterinin elinde emanet olarak değil, tazmin mesuliyetini gerektiren bir vasıfla bulundurulmaktadır. Dolayısıyla bu mal telef olmuşsa müşterinin bu malı, mislî ise misliyle kıymetî ise kıymeti ile tazmin etmesi gerekmektedir. Çünkü bu akitten maksat muavaza²⁹ ve verdiği karşılığını alma düşüncesidir. İbn Semâ'a (ö. 233/848) bu görüşü İmam Muhammed'den rivayet etmiştir. Çünkü bu mal sevm-i şirâ yoluyla teslim alınmış bir maldan durum itibarıyla daha aşağı değerlidir.³⁰ Sevm-i şirâ yoluyla teslim alınan mal ise, satıcının satım akdini sonuçlandırmadan "bunu al götür, beğenirsen on liraya satın alırsın" diyerek semeni belirtmesi ve müşterinin de satın almak maksadıyla malı teslim almasını ifade eder. Bu mal telef olursa müşteri kıymetini tazmin eder.³¹ Zira sevm-i şirâ yoluyla semenin zikredilmiş olması akdin kurulmuş olması ihtimalini artırıcı bir tesir icra eder.³² Bu da göstermektedir ki batıl satım akdi sebebiyle elde bulundurulan mal müşterinin tazmin sorumluluğu altındadır.³³ İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfiî (204/820) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) benimsediği görüş de budur.³⁴

²⁵ Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, 3/42; Kemalüddin Muhammed b. Abdülvâhid İbnü'l-Hümmam es-Sıvâsî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012.), 6/404; Sirâceddin Ömer b. İbrahim İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik Şerhu Kenzü'd-dekâik*, thk. Ahmed Azûv İnâye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 3/418; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/44; Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Mûsa Bedrüdî el-Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 8/140; Vehbe Zühaylî, *Nazariyyetü'l-akd ev ahkâmü'l-mes'ûliyye el-medeniyye ve'l-cinâiyye fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1998), 134.

²⁶ Akman, *İslâm Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*, 206-207.

²⁷ Yusuf Şen, "İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Bağlamında Tazmin Sorumluluğunun Değerlendirilmesi", *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 20, sayı: 68 (2016), 406; Ayrıca bk. Zühaylî, *Nazariyyetü'l-akd*, 137.

²⁸ Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Medîne, 1966), 3/41; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Haydarabâd, 1352), 6/289.

²⁹ Muavaza: Fıkıhta satım akdi gibi iki taraflı da bedelli olan akde akd-i muavaza, kısaca bedelli akit denir.

³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/147; Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, 3/42; İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/404; İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik Şerhu Kenzü'd-dekâik*, 3/418; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik*, 4/44; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 8/140; Ayrıca bk. Akman, *İslâm Hukukunda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*, 207.

³¹ İbnü'l-Hümmam, *Fethu'l-kadîr*, 6/404; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 8/140.

³² Akman, *İslâm Hukukunda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*, 209.

³³ Akman, *İslâm Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*, 207.

³⁴ Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, 3/42; Kemalüddin Muhammed b. Abdülvâhid İbnü'l-Hümmam es-Sıvâsî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012.), 6/404; Sirâceddin Ömer b. İbrahim İbn

Muhammed b. Seleme el-Belhî Hanefî doktrinindeki birinci görüşün Ebû Hanîfe'nin, ikinci görüşün ise Ebû Yusuf (ö. 182/798) ile İmam Muhammed'in görüşü olduğunu söylemiştir. Ebû Hanîfe ile İmameyn arasındaki bu ihtilaf, onların aralarında mevcut olan ümmü veled ve müdebber köle hakkındaki ihtilaflarına benzemektedir. Çünkü bunlar satıldıktan sonra müşterinin elinde ölürlerse Ebû Hanîfe'ye göre müşteri onların bedelini tazmin etmez, Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise tazmin eder. Tazmin gerekmeyeceğine dair Ebû Hanîfe'den rivayet edilen görüşü destekleyen hukukçulara göre tazmin sorumluluğu sevm-i şirâ yoluyla yani fiyatı belirlenerek satın almak maksadıyla kabzedilen malda geçerlidir.³⁵ Satıcı semeni belirlemediği halde müşteri izinli olarak onu alıp götürür de mal elinde telef olursa onu tazmin etmez.³⁶

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Ebû Hanîfe'nin görüşünü kanunlaştırarak "Bey'-i bâtil, asla hüküm ifade etmez."³⁷ demiştir. Ali Haydar Efendi (ö. 1837/1903) de bu maddenin şerhinde şunları söylemiştir: "Binaenaleyh bey'-i bâtilde müşteri bâi'in izniyle mebî'i kabzettikde mebî' müşteri indinde emanet kabilinden olarak bilâ-ta'addın (hukuka aykırılık bulunmaksızın) telef olsa müşteriye zamân (tazmin) lâzım gelmez."³⁸ Müşteri böyle batıl bey' ile satılmış bulunan bir malı bayi'in izni olmaksızın kabzederse gâsıp hükmünde olur.³⁹ Zira akit batıl olduğunda asla kabz ve icazet ile mülkiyet ifade etmez. Dolayısıyla müşteri bâi'in izni ile malı kabzetse de ona malik olamaz. Satılan şey, müşterinin elinde telef olursa ona emanetlerin telef olmasının hükmü uygulanır. Çünkü akit muteber değildir. Geriye malikin izniyle kabzetmek kalır.⁴⁰ Fakat batıl bir satım akdiyle kabzedilmiş semen ise Hanefilerde sahih kabul edilen görüşe göre fasit bey' sebebiyle kabzedilmiş mal gibi müşterinin tazmin sorumluluğu altındadır.⁴¹

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî hukukçular umumi kaideleri çerçevesinde batıl ile fasid akit arasında fark gözetmemelerine rağmen bazı hükümler açısından bu iki akit arasında farklılık görülebilmektedir. Tazmin sorumluluğu bu konudaki farklılıklardan biridir. Mesela, İmam Mâlik'e göre fasid akitler haram ve mekruh olmak üzere iki kısma ayrılır: Haram olan fasid akitte müşteri malı teslim alır da mal elinde zayi olursa akit esnasında belirlenen semene bakılmaksızın kıymeti hangi miktara ulaşırsa ulaşsın kıymeti ile tazmin

Nüceym, *en-Nehru'l-fâik Şerhu Kenzü'd-dekâik*, thk. Ahmed Azüv İnâye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 3/418; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'-dekâik*, 4/44; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 8/140; Zühaylî, *Nazariyyetü'l-akd*, 134.

³⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/404; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 8/140.

³⁶ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, 8/140-141.

³⁷ Mecelle, md. 370.

³⁸ Ali Haydar Hoca Emîn Efendi, *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*, thk. Fehmi el-Hüseynî (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991), 1/393; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.), 6/89; Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982), 71.

³⁹ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6/89.

⁴⁰ Bilmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, 6/89; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, 4/425.

⁴¹ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, 4/425; Zühaylî, *Nazariyyetü'l-akd*, 134.

etmesi gerekir.⁴² Mekruh olan fasid akitte ise mal zayi olursa ona göre akit sahih olduğundan müşteri kendi malını zayi etmiş olur. İmam Mâlik'e göre bu akitlerdeki kerâhat hafif olduğundan dolayı teslim alınmakla bazı fasid satım akitleri çoğu zaman sahih hale gelir.⁴³

Sonraki Mâliki hukukçulara göre de fasid satım sözleşmeleriyle, ilke olarak, mülkiyet hakkı kazanılamamaktadır. Fakat piyasanın değişmesi, malın alıcının elinde uzun zaman kalması, hukukî tasarruflara konu olması, masraf yapılarak bir beldeden diğerine götürülmesi gibi bir kısım istisnai sebeplerin bulunması halinde fasid sözleşmelerin sıhhat kazanacakları ve dolayısıyla onlar yoluyla mülkiyetin de geçebileceği Mâlikî hukukçularınca kabul edilmektedir.⁴⁴ Mâlikîlerin bu görüşü Hanefîlerin, mülkiyet sahih akde yahut fasid akitte teslim almaya dayanır görüşüyle paralellik arz etmektedir.

Bununla birlikte sonraki Mâlikî hukukçular fasid akitte mülk edinme yoluyla teslim alınan malla emanet yoluyla teslim alınan malı birbirinden ayırmışlardır. Birinci durumda tazmin sorumluluğu doğarken emanet yoluyla teslim alınan malda tazmin sorumluluğu doğmamaktadır. Zira emanet, teslim alanın taksir ve ta'addisi bulunmaksızın telef olursa tazmin sorumluluğu doğurmaz. Bu sebeple Kâdî Abdülvehhâb'a (ö. 422/1031) göre müşteri fasid bir satım akdi ile (ki bu Hanefîlere göre batıl akittir) bir şey satın alırsa satım akdi feshedilir ve mal satıcıya, ücret de müşteriye iade edilir. Müşteri malı teslim alır ve mal elinde telef olursa müşteri onu tazmin eder. Çünkü bu malı emanet olarak almamış, sadece akit şüphesinden dolayı teslim almıştır, dolayısıyla onu tazmin etmesi gerekir. Bu durumda mal mislî mallardan ise onu misli ile, misli bulunmayan kıyemî mallardan ise akit yaptığı gündeki değil teslim aldığı gündeki kıymeti ile tazmin eder. Çünkü müşteri onu akitle tazmin etmediği için akit yaptığı güne itibar edilmez. Müşteri sadece batıl değil sahih olan akitle teslim aldığı malı akit günündeki bedeli ile tazmin eder.⁴⁵ Dolayısıyla fasid akitte müşteri tarafından teslim alınan mal elinde zayi olursa müşteri onu teslim aldığı gündeki kıymeti üzerinden misli bulunan mallarda misli ile kıyemî mallarda kıymeti ile tazmin eder ve semeni ona iade eder. Satıcının elinde telef olursa itlaf sorumluluğu satıcıya aittir.⁴⁶

⁴² Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/419.

⁴³ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesîd* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 3/208.

⁴⁴ Talip Türkan, "İslâm ve Türk Borçlar Hukukuna Göre Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçiş Sorunu", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 1(2003), 173.

⁴⁵ Ebû Muhammed b. Ali b. Nasr es-Tağlibî Kadî Abdülvehhâb, *el-Maûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne el-İmam Malik b. Enes*, thk. Humeys Abdülhak (Mekketü'l-Mükerreme: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.), 1/1074; Ebû Bekir b. Abdullah b. Yunus Sıkkîlî, *el-Câmi' li mesâilî'l-Müdevvene ve'l-muhtelita* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2013), 14/45.

⁴⁶ Ebû Muhammed b. Ali b. Nasr Tağlibî Kadî Abdülvehhâb, *Kitabü't-Telkîn fî'l-fikhi'l-Mâlikî*, thk. Ebû Üveys Muhammed b. Habze el-Hasenî et-Tatvânî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 2/156; Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdülber, *el-Kâfî fî fikhi ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed

İbn Rüşd (ö. 595/1198) ve İbn Cüzey (ö. 741/1340), âlimlerin batıl satım akitlerinin meydana geldiği zaman geçerli olmayacağı ve satıcının semeni, müşterinin de malı mevcut ise iade etmesi gerektiği konusunda ittifak ettiklerini söylemişlerdir.⁴⁷ Buna göre fasid satım akdi⁴⁸ kesinleştikten sonra müşterinin kalıcı olarak teslim aldığı her fasid mal teslim aldığı günden itibaren müşteri tarafından tazmin edilir. Çünkü müşteri onu emanet olarak değil mülk edinmek üzere teslim almıştır. Malı teslim almamışsa satıcı teslim almasına izin verse bile tazmin etmesi gerekmez.⁴⁹ Sonuç olarak Mâlikîlere göre satım sözleşmesinin fasid olması halinde, hasar sorumluluğu alıcıya ancak satılanın teslim edildiği andan itibaren intikal etmektedir.⁵⁰ Malikî hukukçuların bu görüşü Hanefîlerdeki İmameyn ve taraftarlarının görüşüyle paralellik arz etmektedir.

Şâfiî hukukçulara göre reşid olan kimseden meydana gelen her bir akdin fâsidi/batılı, tazmin gerekip gerekmemesi bakımından sahihi gibidir. Zira satım ve âriyet (emanet verme) akdinde olduğu gibi, bir akdin sahih olanı teslimden sonra tazmin sorumluluğu gerektiriyorsa fâsîd olanı öncelikle gerektirir. Rehin, karşılıksız hibe ve kiralanan ayn (eşya) gibi sahih olanı tazmin sorumluluğu gerektirmiyorsa aynı şekilde fasid/batıl olanı da tazmin sorumluluğu gerektirmez.⁵¹ Buna göre bedellerden biri hakkında ileri sürülen şartın fasid olması sebebiyle bey' fasid olduğu zaman ister bedeller teslim alınsın ister alınmasın Şâfiîlere göre bu satım akdi mülkiyet ifade etmez.⁵² Müşterinin bu malda tasarrufta bulunması geçerli olmaz. Çünkü müşteri ancak mülk edinmekle tasarrufta bulunabilir. Fasid beyde ise mülk edinme yoktur.⁵³ Dolayısıyla müşteri fasid (batıl) bir akitle malı teslim alsa ona malik olamaz. Çünkü onu fasid bir akit içinde teslim almıştır. Bu sebeple akit mülkiyet ifade etmez.

Şâfiî hukukçular fasid satım akdinde teslim alınan malın telef edilmesi halinde nasıl tazmin edileceği konusunda iki farklı görüş benimsemişlerdir: Birincisine göre bu mal gasp edilen mal gibi, kıymeti olan ücretin en çoğu ile tazmin edilir. Çünkü mebi' (satılan mal) satıcının mülkü olmaya devam ettiğinden onda meydana gelen fazlalık (artış) satıcının mülküdür. Bu sebeple gasp edilen mal gibi, fazlalığın, aslı ile birlikte tazmin edilmesi gerekir. Şâfiî'nin sözünün zâhirî anlamı budur. Fasid satım akdinde de hüküm

Ahyed (Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, 1980), 2/724; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Abdullah İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye* (by. ts.), 171.

⁴⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesîd*, 3/208; İbn Cüzey, *el-Kavânînu'l-fikhiyye*, 172.

⁴⁸ Cumhur hukukçuların kullandıkları fasid akit terimi ile Hanefîlerin batıl kabul ettikleri akit kastedilmektedir.

⁴⁹ Ahmed b. Güneym b. Sâlim b. Mühennâ en-Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-devânî alâ risaleti ibn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 2/87.

⁵⁰ Türcan, "İslâm ve Türk Borçlar Hukukuna Göre Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçiş Sorunu", 183.

⁵¹ Ebu Yahya Zeynüddin Zekerîyya b. Muhammed b. Ahmed Zekerîyyâ el- Ensârî, *Menhecü't-tullab fi fikhî'l-İmam eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/291; Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Ezherî Cemel, *Hâşiyetü Cemel ala Şerhi'l-Menhec* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3/291; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza Şihâbüddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtac ila Şerhi'l-Minhac* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 4/282.

⁵² İmamü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyetü'l-mezheb*, thk. Abdülazim Mahmude d-Dîb (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2007), 5/383.

⁵³ Râfiî, *Fethü'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 12/29.

bu şekildedir. İkinci görüşe göre teslim alınan mal teslim alındığı zamandaki kıymeti ile tazmin edilir. Teslim alındıktan sonra meydana gelen fazlalık (artış) tazmine tabi olmaz. Çünkü satıcı artışa bedelsiz olarak izin vermiştir. Bu görüş sahipleri Şâfiî'nin sözünü tevîl ederek bu sonucu çıkarmışlardır. Bu hüküm fasid bey' konusundaki iki yorumdan birine göre bu şekildedir. Mezhepte birinci yorum daha sahih olup çoğunluğun görüşü de budur.⁵⁴ Bazı Şâfiî hukukçulara göre müşteri âriyette olduğu gibi kabzettiği malı telef edildiği günkü kıymeti ile tazmin eder. Zira o malı elinde tutmasına satıcı tarafından izin verilmiştir. Bu sebeple telef olduğu günkü kıymeti ile tazmin eder. Çünkü bu iade edilmeyi gerektiren bir ayn (eşya/mal) hakkında tazmine tabi bir kabzdır. Dolayısıyla mal telef olursa tıpkı gasp eden kimse gibi onu kabzettiği andan telef olduğu zamana kadarki kıymetinin en çoğu ile tazmin eder. Ariyet (emanet) bundan farklıdır. Âriyet menfaatinin telef edilmesine izin verilen maldır. Bir de ariyette, kullanmak suretiyle malı noksan olarak geri verse eksikliği tazmin etmez. Satılan malı eksik olarak iade ederse noksanı tazmin eder. Şişmanlamak suretiyle malın kendisinde bir artış meydana gelip sonra zayıflarsa eksileni tazmin eder. Zira gasp edilen malda olduğu gibi kendisi tazmin edilen şeyin noksanlığı da tazmin edilir. Bazı Şâfiîlere göre ise müşteri bu artışı tazmin etmez. Çünkü bâyi' (satıcı) artışı değil aynın (eşyanın) bedelini almak için akde taraf olmuştur. Mezhepte sahih olan birinci görüştür.⁵⁵

Hanbelîlerin benimsediği kaideye göre de satım akdi gibi teslimden sonra sahih olanı tazmin sorumluluğu gerektiren her akdın fasid (batıl) olanı da aynı şekilde tazmin sorumluluğu gerektirir.⁵⁶ Bu sebeple fasid bir bey' akdi ile satılan malı müşteri teslim alır ve elinde telef olursa onu ücreti ile değil, mislî ise misli ile kıyemî ise kıymeti ile tazmin eder.⁵⁷ Onlara göre fasid satım akdinde müşteri mala satıcı da ücrete malik olamaz.⁵⁸ Çünkü fasid satım akdi şeriat nazarında muteber değildir.⁵⁹ Dolayısıyla müşteri fasid bir şart veya başka bir sebeple fasid bir satım akdi ile bir şey satın aldıktan sonra o malı

⁵⁴ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr fî fikhi mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî=Şerhü Muhtasarü'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 7/149.

⁵⁵ Ebü İshak İbrahim b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmam eş-Şâfiî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Avaz (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2003), 2/41-42.

⁵⁶ Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdîsî, *el-Muğnî fî fihi'l-İmam Ahmed b. Hanbel* (Kahire, 1968), 4/288; Ebü'l-Ferec Şemsüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdîsî, *eş-Şerhü'l-kebîr* (el-Muknî ve el-İnsâf ile birlikte basılıdır), thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî- Abdülfettâh Muhammed el-Hulûv (Kahire, 1995), 12/471.

⁵⁷ Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme el-Makdîsî, *el-Kâfî fî fikhi'l-İmam Ahmed* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 2/24; Alâuddin Ali b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf* (el-Muknî' ve eş-Şerhü'l-kebîr ile birlikte basılıdır), thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulûv (Kahire, 1995), 21/288; Buhûtî, *Keşşâfî'l-ginâ' an Metni'l-İknâ'*, 4/300; Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ eş-Şerîf el-Hâşimî el-Bağdâdî, *el-İrşâd ilâ Sebîli'r-reşâd*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 197.

⁵⁸ Muhammed b. Salih b. Muhammed el-Useymîn, *eş-Şerhü'l-mümti' alâ zâdi'l-Müstakni'* (Dâru İbni'l-Cevzî, 1428), 10/17.

⁵⁹ Abdullah b. Muhammed b. Ahmed et-Tayyâr, *Vebelü'l-gamâme fî şerhi Umdeti'l-fikhi li İbn Kudâme* (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1432), 7/248.

kabzetse, kabzetmekle ona malik olamadığı gibi o malda tasarruf yapması da geçerli olmaz.⁶⁰ Dolayısıyla malın iade edilmesi gerekir.

Hz. Peygamber'in Sünneti'ne binaen tercihe şâyan olan görüş de çoğunluğun benimsediği bu görüştür. Zira Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/693-94) rivayete göre Resûlullah'a (s.a.s) iyi cins hurma getirdiler. Hz. Peygamber; "Bu hurma bizim hurmamızdan değil!" dedi. Bunun üzerine getiren (adam); "Yâ Resûlallah! Biz kendi hurmamızın iki ölçeğini bunun bir ölçeği ile mübadele yaptık." deyince, Hz. Peygamber; "İşte ribâ budur; onu hemen iade edin! Sonra bizim hurmayı satıp onun parasından bize (hurma) satın alın!" buyurdu.⁶¹ Bu hadiste, ribâ ihtiva eden fasid bir akit sonucunda teslim alınan mal mülkiyet ifade etmeyeceği için Hz. Peygamber onun hemen iade edilmesini emretmiştir. Bu şekilde fasid bir akit sonucunda teslim alınan malın iade edilmesi vacip olunca söz konusu mal müşterinin elinde telef olunca onun tazmin edilmesi de vacip olur.

Sonuç

İslâm hukukçuları asıl itibariyle akitleri sahih ve gayr-i sahih olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Sahih bey' akdi rükünleri, şartları ve vasıfları tam olan akitlerdir. Böyle bir akit İslâm hukukçularının ittifakıyla mün'akit olduktan sonra bütün hukuki sonuçlarını doğurur. Bedeller üzerinde mülkiyet ve tasarruf hakkı ifade eder. Yani müşteri mebi', satıcı da bedel üzerinde dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahip olur. Dolayısıyla sahih satım akdinde teslim alınan mal müşterinin elinde telef olursa tazmin sorumluluğu müşteriye geçer.

Gayr-i sahih akitler ise Hanefiler tarafından fasid ve batıl olmak üzere iki kısımda ele alınırken Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler fasid/batıl şeklinde tek bir grup olarak değerlendirmişlerdir. Hanefîlere göre fasid akitler şartları ve rükünleri tam olmakla birlikte vasıflarında eksiklik bulunan akitlerdir. Bunlar fesad sebebinin izale edilmesiyle sahih hale gelirler. Cumhur ise fasid bey' akdinde Şâri'in bir hükmü çiğnendiğinden eksikliğin mahiyeti ne olursa olsun böyle bir işleme hukuki bir sonucun bağlanamayacağı görüşünü benimsemişlerdir. Bu sebeple cumhur gayr-i sahih akitleri fasid ve batıl diye ayırmayıp, fasid ile batılı aynı manaya gelen iki terim kabul etmişlerdir. Dolayısıyla onlara göre fasid bey' akdi asla mülkiyet ifade etmez. Cumhura göre müşteriye tazmin sorumluluğu gerektirip gerektirmemesi bakımından sahih bey' akdi ile fasid bey' akdi arasında fark yoktur.

Batıl akitler, şartları, rükünleri diğer bir ifadeyle in'ikad ve sıhhat şartlarında eksiklik bulunan akitlerdir. Bunlar yapıldığı andan itibaren hükümsüz oldukları için hiçbir hukuki sonuç doğurmaz. Dolayısıyla teslim alınmışlarsa bedellerin iade edilmesi gerekir. Müşteri malı teslim almış ve elinde kısmen veya tamamen telef olmuşsa bunun tazmine tabi olup olmadığı hem Hanefî mezhebi içerisinde hem de diğer mezheplere

⁶⁰ Buhûtî, *Keşşâfî'l- ginâ' an Metni'l-İknâ'*, 3/197; Râfiî, *Fethü'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz*, 8/212.

⁶¹ Buhârî, "Buyû", 30; Müslim, "Musâkât", 98; Nesâî, "Buyû", 41; Ahmed, *Müsned*, 3/45.

mensup hukukçular arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu ihtilafın temelini ise, müşteri tarafından teslim alınan bu malın mülk edinmek üzere teslim alınmış bir mal mı yoksa onun elinde emanet hükmünde bir mal mı olduğu değerlendirmesi oluşturmıştır.

Hanefî mezhebinde İmam Ebû Hanife ile bir grup Hanefî hukukçuya göre bu mal müşteri elinde emanet hükmündedir. Dolayısıyla müşterinin kusur ve hukuka aykırı bir fiili ile telef olmuşsa tazmin etmesi gerekir. Kusur ve ta'addisi bulunmaksızın telef olmuşsa tazmin edilmesi gerekmez. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre ise bu mal sevm-i şıra yoluyla satın alınmak ve mülk edinmek üzere kabzedilmiş bir mal olduğundan müşterinin elinde telef olmuşsa tazmine tabidir. Tazmin şekli ise mal mislî ise misli ile kıyemî ise kıymetiyle ödeme tarzında olacaktır. Mâlikî hukukçular arasında da durum bundan farklı değildir. Onlar da mülk edinmek üzere teslim alınmış mal ile emanet olarak alınmış malı birbirinden ayırmışlardır. Bu malı müşteri emanet olarak almıştır denirse tazmine tabi olmayacaktır. Mülk edinmek üzere teslim alınmıştır denirse tazmine tabi olacaktır. Mâlikî hukukçuların bazıları birinci görüşü benimserken diğerleri ikinci görüşü benimsemişlerdir.

Şâfiilerle Hanbelîlere göre de fasit/batıl akit hukuki bir sonuç doğurmadığı gibi bedeller üzerinde tasarruf hakkı da doğurmaz. Fasid bey akdinde bedeller teslim alınmışsa iade edilmeleri gerekir. Müşteri malı teslim aldıktan sonra elinde kısmen veya tamamen telef olmuşsa bu tazminat hükümlerine tabi olacaktır. Ancak Şâfiî hukukçular fasid satım akdinde teslim alınan malın nasıl tazmin edileceği konusunda iki farklı görüş benimsemişlerdir: Birincisine göre gasp edilen mal gibi, kıymeti olan ücretin en çoğu ile tazmin edilecektir. Çünkü mebî' satıcının mülkü olmaya devam ettiğinden onda meydana gelen fazlalık (artış) satıcının mülküdür. Bu sebeple gasp edilen mal gibi, fazlalığın, aslı ile birlikte tazmin edilmesi gerekir. İkinci görüşe göre teslim alınan mal teslim alındığı zamandaki kıymeti ile tazmin edilmelidir. Teslim alındıktan sonra meydana gelen fazlalık (artış) tazmine tabi olmaz. Çünkü satıcı artışa bedelsiz olarak izin vermiştir.

Bu konuda isabetli olan görüş satıcının sarahaten veya zımnen izin vermesiyle müşteri tarafından teslim alınan malın tazmine tabi olacağı görüşüdür. Zira her ne kadar batıl bey' akdi hukuken geçersiz olsa da taraflar bedelleri sahiplenmek amacıyla böyle bir akde taraf olmuşlardır. Bu sebeple satıcı ve müşteri satılan malı emanet olarak aldığını gösteren bir davranışta bulunmadıkları için bu malın emanet olarak alınmadığı söylenilmektedir. Aksine aralarında fiyatı belirlenmek suretiyle satın almak ve mülk edinmek üzere bedelleri teslim almışlardır. Dolayısıyla böyle bir akitte teslim alınan malın tazmin sorumluluğu müşteriye geçer. Ayrıca akit batıl olduğu için de tarafların akdi fesh etmeleri ve bedelleri teslim almışlarsa derhal iade etmeleri gerekir. Zira Ebû Saîd el-Hudrî'den farklı tariklerle rivayet edilen hadiste Hz. Peygamber iki ölçek kalitesiz hurmanın bir ölçek iyi hurma karşılığında mübadelesini yasaklamış ve böyle bir akitle teslim alınan hurmaların hemen iade edilmesini emretmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) verdiği bu hüküm akde batıl/fasid denilmesinin ve ribanın haram kılınmasının bir sonucudur. Çünkü böyle bir akdin şer'an sabit olduğunu ve malın müşterinin, ücretin de

satıcının elinde kalacağını söylersek, “bu akit batıldır” denilmesinin bir manası olmaz. Dolayısıyla satıcı tarafından semenin, müşteri tarafından da teslim alınan malın mutlaka iade edilmesi gerekir. Yapılan mübadelenin üzerinden uzun bir zaman geçmesi ve taraflardan her birinin kendisine teslim edilen bedel üzerinde tasarrufta bulunması ile mal telef edilmişse bu takdirde telef edilen bedellerin tazmin edilmesi gerekir. Çünkü taraflar kendilerine ait olmayan bir malı telef etmişlerdir. Bu sebeple müşteri tarafından telef edilen malın tazmin edileceği görüşünü benimseyen çoğunluğun kanaati tercihe şâyan görünmektedir.

Kaynakça

- Ak, Ayhan. *İslâm Borçlar Hukuku*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2020.
- Akman, Ahmet. *İslâm Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Ali Haydar Hoca Emîn Efendi. *Dürrü'l-hükkâm fî şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*. thk. Fehmi el-Hüseynî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa. *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekemluddin el-Bâbertî. *el-İnâye Şerhu'l-Hidâye*. (İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-kadîr* adlı eseri içerisindedir). Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012.
- Bağdâdî, Muhammed b. Ahmed b. Mûsâ eş-Şerîf el-Hâşimî. *el-İrşâd ilâ sebîli'r-reşâd*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Haydarabâd: b.y., 1352.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, ts.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Selahuddin b. İdrîs. *Keşşâfü'l-gınâ'an Metni'l-İknâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Cemel, Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Ezherî. *Hâşiyetü Cemel*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cüveynî, İmam'ul-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rûknüddîn Abdülmelik b. Abdullah b. Yûsuf el-Cüveynî. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdülazim Mahmud ed-Dîb. Beyrut: Dâru'l-Minhac, 2007.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Akidler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer. *Sünenü'd-Dârekutnî*. Medîne: b.y., 1966.
- Ensârî, Ebu Yahya Zeynüddin Zekerîyya b. Muhammed b. Ahmed Zekerîyyâ. *Menhecü't-tullab fî fıkhi'l-İmam eş-Şâfî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hısnî Alaüddin. *ed-Dürrü'l-Muhtâr şerhü Tenvîrül-ebşâr ve câmi'i'l-bihâr*. thk. Abdülmün'im Halîl İbrahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemirî. *el-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed Ahyed. Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, 1980.

- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülaziz. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Abdullah. *el-Kavânînü'l-fikhiyye*. by. ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvâhid es-Sıvâsî. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2012.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî. *el-Muğnî fî fihî'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. Kahire: b.y., 1968.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdîsî. *el-Kâfî fî fikhi'l-İmam Ahmed*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Kudâme, Ebü'l-Ferec Şemsüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Makdîsî. *eş-Şerhü'l-kebîr*. (el-Muknî ve el-İnsâf ile birlikte basılıdır). thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî- Abdülfettâh Muhammed el-Hulûv. Kahire, 1995.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Cemalüddin. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414.
- İbn Nüceym, Sirâcüddin Ömer b. İbrahim. *en-Nehru'l-fâik Şerhu Kenzi'd-dekâik*. thk. Ahmed Azûv İnâye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesîd*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- Karaman, Hayrettin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1997.
- Kâsânî, Alâaddin Ebû Bekir b. Mes'ûd. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi*. thk. Ali Muhammed Muavvaz- Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb. *el-Hâvî'l-kebîr fî fikhi mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî=Şerhü Muhtasari'l-Müzenî*. thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Merdâvî, Alâuddin Ali b. Ahmed. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*. (el-Mukni' ve eş-Şerhü'l-kebîr ile birlikte basılıdır). thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfettah Muhammed el-Hulûv. Kahire: b.y., 1995.
- Mergînânî, Burhaneddin Ali b. Ebû Bekir. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. Mısır: Bulak, ts.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Mahmûd Ebû Dakîka. Kâhire, 1937.
- Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Sâlim b. Mühennâ Şihâbüddin Ezherî. *el-Fevâkihu'd-devânî alâ risaleti ibn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 199.
- Râfiî, Abdülkerim b. Muhammed el-Kazvînî. *Fethü'l-azîz bi şerhi'l-Vecîz=eş-Şerhü'l-kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza Şihâbüddîn. *Nihâyetü'l-muhtac ila Şerhi'l-Minhac*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Serâhsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl. *el-Mebsût*. thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâil eş-Şâfiî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Sıkkîlî, Ebû Bekir b. Abdullah b. Yunus. *el-Câmi' li mesâili'l-Müdevvene ve'l-muhtelita*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2013.

- Şen, Yusuf. "İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Bağlamında Tazmin Sorumluluğunun Değerlendirilmesi". *Ekev Akademi Dergisi*, yıl: 20, sayı:68 (2016).
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Yûsuf. *el-Mühezzebe fî fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*. thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd-Ali Muhammed Avaz. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2003.
- Tağlibî, Ebû Muhammed b. Ali b. Nasr Kadı Abdülvehhâb. *el-Maûne alâ mezhebi âlimi'l-Medîne el-İmam Malik b. Enes*. thk. Humeys Abdülhak. Mekketü'l-Mükerreme: el-Mektebetü'-Ticâriyye, ts.
- Tağlibî, Ebû Muhammed b. Ali b. Nasr Kadı Abdülvehhâb. *Kitabü't-Telkîn fî'l-fikhi'l-Mâlikî*. thk. Ebû Üveys Muhammed b. Habze el-Hasenî et-Tatvânî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Tayyâr, Abdullah b. Muhammed b. Ahmed. *Vebelü'l-gamâme fî şerhi Umdeti'l-fikhi li İbn Kudâme*. Rıyâd: Dâru'l-Vatan, 1432.
- Türcan, Talip. "İslâm ve Türk Borçlar Hukukuna Göre Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçiş Sorunu". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 1 (2003) (167-186).
- Useymîn, Muhammed b. Salih b. Muhammed. *eş-Şerhü'l-mümti' alâ zâdi'l-Müstakni'*. Dâru İbni'l-Cevzî, 1428.
- Zeylaî, Osman b. Ali b. Mihcen Fahrüddin. *Tebyînü'l-hakâik şerhü Kenzi'-dekâik*. Kahire: Bulak, 1313.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- Zühaylî, Vehbe. *Nazariyyetü'l-akd ev ahkâmü'l-mes'ûliyye el-medeniyye ve'l-cinâiyye fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1998.